

Η αναθεώρηση των Ρώσων κλασικών υπό την επήρεια του Ουκρανικού

Γεώργιος Οικονόμου

Για τους περισσότερους από μας, στην Δύση, τα κλασικά έργα των Ρώσων συγγραφέων του 19ου αιώνα, όπως του Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι και του Λέοντος Τολστόι, εμπνέουν δέος. Βλέπουμε τους συγγραφείς αυτούς να υψώνουν τα χέρια τους στον ουρανό, να εξυβρίζουν τα θεία, τους ισχυρούς και την αδικία.

Ο Βρεταννός D.H. Lawrence, συγγραφέας του Εραστή της Λαίδης Chatterley, π.χ. έλεγε ότι η Ρωσική λογοτεχνία εξερευνούσε «τις ασυνήθιστες λάμπεις της ψυχής των κοινών ανθρώπων». Όμως σε μερικούς κύκλους η εισβολή της Ρωσσίας στην Ουκρανία έχει θέση ερωτηματικά όχι μόνο στην αξία του να διαβάζει κανείς τα βιβλία αυτά, αλλά ακόμη και για την ηθική τους.

Στο Times Literary Supplement η Oksana Zabuzhko, Ουκρανή συγγραφέας που άρπαξε την ευκαιρία να προβληθεί και να πουλήσει μερικά βιβλία και τον εαυτό της ως αξιόλογο συγγραφέα, γράφει ότι ο δυτικός τρόπος ανάγνωσης των κυρίων Ρώσων συγγραφέων έχει αγνοήσει τις ιμπεριαλιστικές τους θέσεις και, περαιτέρω, ότι αφήνουν να διαφανεί η αντιδραστική ηθική τους και η συμπάθεια τους προς τους εγκληματίες.

Η λογοτεχνία, γράφει, είναι η υφή της κοινωνίας με την οποία ασχολείται ο συγγραφέας. Τα βιβλία είναι το «καμουφλαρισμένο δίκτυ» των Ρωσικών τανκ στην Ουκρανία !!

Συγχρόνως, ο Volodymyr Yarmolenko Ουκρανός φιλόσοφος, έγραψε στο αμερικανικό περιοδικό Foreign Policy ότι οι Ρώσσοι κλασσικοί ήταν κήρυκες ιμπεριαλιστικών διαλόγων και ομιλιών και κήρυκες «σκληρότητας» προς τον λαό.

Το να πιστεύει και να προτείνει κανείς ότι υπάρχει απ' ευθείας σύνδεσης μεταξύ των κλασσικών έργων και της σημερινής στρατιωτικής επιθετικότητας τεντώνει πολύ το σχοινί. Τα βιβλία τα οποία ενδεχομένως να ενέπνευσαν τον Βλαδίμηρο Πούτιν να προχωρήσει στην εισβολή ήταν μυριάκις πιο εσωστρεφή και ακραία από την «Άννα Καρένινα» του Λέοντος Τολστόι ή τον «Παίχτη» του Ντοστογιέφσκι.

Τους πιο γνωστούς Ρώσσους συγγραφείς τους αγαπούμε και τους θαυμάζουμε εν μέρει επειδή καταγράφουν και εξιστορούν τα κακώς κείμενα της χώρας τους. Όμως, ακόμη και «επικίνδυνες» ιδέες εκθέτονται στα κείμενα τους. Τούτο, βέβαια, συμβαίνει γιατί είναι τόσο καλοί συγγραφείς που ταυτοποιούνται με τους ήρωες τους, όπως αυτό συμβαίνει και με κλασσικούς συγγραφείς άλλων χωρών.

Για τον λόγο αυτό, ακόμη και όταν ο καλόπιστος αναγνώστης δεν είναι «οπαδός» της σχολής αυτής και είναι «ευαίσθητος» σε θέσεις που υπερασπίζονται ή που «δοξάζουν» τον ιμπεριαλισμό δεν ενοχλείται από την τάση αυτή της Ρωσικής λογοτεχνίας, η οποία χρησιμοποιείται ίσως περισσότερο παρά στα έργα άλλων δυτικών συγγραφέων. Ενίστανται περισσότερο από αδικίες και διαφορετικές απόψεις για την αμερικανική δύση του 19^{ου} αιώνα παρά για την Ουκρανική στέππα.

Ας πάρουμε τον εθνικό ποιητή της Ρωσίας, τον Αλέξανδρο Πούσκιν, τον οποίο οι Ρώσσοι αποκαλούν nashe vse (ολόδικο μας), που υποδηλεί την

μοναδική του χρήση της Ρωσικής γλώσσας και την δέσμευση του να ηρωοποιήσει τον «ανθρωπάκο» απέναντι στην τσαρική εξουσία.

Ο Πούσκιν ήταν για αρκετά χρόνια εξόριστος λόγω του αντι-αυταρχικού πνεύματος των γραπτών του, τα οποία τα είχαν σε μεγάλη εκτίμηση οι Δεκεμβριστές, οι οποίοι συμμετείχαν σε επανάσταση κατά του Τσάρου Νικολάου Ι το 1825.

Παρ' όλη την τιμωρία του Πούσκιν, ο ίδιος έγραψε ως καλός συγγραφέας και πατριωτικούς στίχους που εξήραν την αυτοκρατορική ισχύ της Ρωσίας, όπως στους «επικριτές της Ρωσίας» που έγραψε εις απάντηση της Πολωνικής επανάστασης κατά της τσαρικής διοίκησης του 1830-1831.

Το ποίημα καταδικάζει την υποτιθέμενη Ευρωπαϊκή επιθετικότητα – «Γιατί απειλείτε την Ρωσία με κατάρεις;» και δηλώνει ότι η εχθροί της χώρας θα αντιμετωπίσουν το τέλος τους αν προχωρήσουν σε Ρωσικό έδαφος. Τα αισθήματα που εξωτερικεύει, αντανακλούν τα αισθήματα που εκφράζει σήμερα η ρητορική του Πούτιν.

Η ιμπεριαλιστική τροπή του Πούσκιν φαίνεται επίσης στον «Φυλακισμένο του Καυκάσου». Το ποίημα περιγράφει ένα νεαρό Ρώσσο αξιωματικό που συλλαμβάνεται στον Καύκασο και σώζεται από μια Τσερκέζα.

Στον επίλογο ο αφηγητής πανηγυρίζει για την Ρωσική βίαιη υποδούλωση της περιοχής και δηλώνει «ότι όλα τα κυβερνά η Ρωσική σπάθη».

Κάτι παρόμοιο μπορεί να λεχθεί και για τον Ντοστογιέφσκι. Τα βιβλία του υπεισέρχονται στο μυαλό των εγκεφαλικών δολοφόνων και θέτουν ερωτηματικά στην συμβατική ηθική. Είναι επίσης διανθισμένα με αποικιοκρατικές ιδέες.

Απίθανα παραδείγματα χρησιμοποιούνται στο «Ημερολόγιο ενός Συγγραφέα» μια συλλογή από διηγήματα για την συνεχιζόμενη (τότε) Ρωσική κατάκτηση της Κεντρικής Ασίας.

Σ' ένα απόσπασμα που εγράφη τον Ιανουάριο 1881, χαιρετίζει την νίκη του Ρωσικού στρατού στο Geok-Tepe (τώρα Godtere στο Τουρκμενιστάν), μια αιματηρή μάχη που «επαγιοποίησε» την εξουσία της αυτοκρατορίας στην περιοχή.

Όπως σημειώνει η Όλγα Μαϊόροβα, του Πανεπιστημίου του Michigan, στο βιβλίο ο Ντοστογιέφσκι ελπίζει ότι η Ρωσσία θα εξακολουθήσει τις κατακτήσεις της στην Ασία, ούτως ώστε οι κάτοικοι καθ' οδόν προς την Ινδία πεισθούν περί της υπεροχής του «λευκού Τσάρου».

Ο Ρωσικός σωβινισμός του Ντοστογιέφσκι συνήθως εκφράζεται με όρους πνευματικούς παρά μιλιταριστικούς. Μετά την μακρά εξορία του στην Σιβηρία κατά την περίοδο του 1850, ως αποτέλεσμα της σχέσεως του με τον Κύκλο Petrashevsky, ένα κύκλο εξτρεμιστών διανοουμένων, έγινε ένας ευλαβής Ορθόδοξος Χριστιανός. Κατά την άποψή του, εκείνοι που απορρίπτουν την Ορθοδοξία, όπως οι Καθολικοί και οι Εβραίοι, είναι ανάθεμα.

Η μακρά του αντιπάθεια ενάντια στους καθολικούς και τους Εβραίους αναβλύζει στο έργο του «Ο Ηλίθιος». Ο πρωταγωνιστής Πρίγκιπας Myshkin, ονομάζει τον Καθολικισμό «αντι-Χριστιανική» μάστιγα την οποία η Ρωσσία πρέπει να εξαλείψει. «Ο Χριστός μας» διαβεβαιώνει «πρέπει να λάμπει ως απόρριψη της Δύσεως».

Η Ρωσσία, πιστεύει ο συγγραφέας, επέπρωτο να είναι η πρωτοπορία μιας πνευματικής επανάστασης. Ήταν μία μεσσιανική δύναμη η οποία θα εξουδετέρωνε την Δυτική παρακμή και θα ένωνε την ανθρωπότητα υπό την σκεπή ενός μοναδικού Θεού.

Εν μέσω των αντι-δυτικών παραληρημάτων του Πούτιν, τα πιο πάνω μοιάζουν εμετικά γνωστά. Στο παρελθόν οι αναγνώστες είχαν δει τον Ντοστογιέφσκι ως ένα μεγαλειώδη οδηγό για τα πιο σκοτεινά, ερεβώδη βάθη της ανθρώπινης ψυχής. Σήμερα, ο Ντοστογιέφσκι και άλλοι Ρώσοι συγγραφείς, κατά τους σημερινούς αντι-Ρώσους αναθεωρητικούς, προτρέπουν την κατάκτηση του Ντονπάζ.

Βέβαια, το να ρίχνουμε το φταίξιμο σε συγγραφείς που έχουν πεθάνει προ πολλού για τις λεηλασίες των στρατιωτών του Πούτιν δεν είναι λογικό, παρ' όλο που μέρος των γραπτών τους όντως αντανακλά, ακόμη και προσφέρει τροφή, στις παθογένειες που για ακόμη μια φορά κατέστησαν βίαιες.

Βέβαια, όλα αυτά τα έργα δεν ασχολούνται με την σημερινή συγκυρία. Ας σκεφτούμε την εργασία του Τολστόι, για πολλούς ο μεγαλύτερος συγγραφέας της Ρωσσίας και της ανθρωπότητας. Ασφαλώς πρεσβεύει και περιέχει ιμπεριαλιστικά στοιχεία, π.χ. στον «Πόλεμο και Ειρήνη», το χρονικό της Ναπολεονικής εισβολής στην Ρωσσία το 1812.

Όπως γράφει η Έβα Τόμπσον του Πανεπιστημίου Rice, το βιβλίο ξεχνά τις απόψεις των υπόδουλων λαών της ανατολικής Ευρώπης, ιδίως των Πολωνών, οι οποίοι συνήθως υποστήριζαν τον Ναπολέοντα κατά των Ρώσων κατακτητών τους.

Σε άλλα σημεία ο Τολστόϊ αποκηρύσσει τον μιλιταρισμό καθώς και όλων των ειδών την βία. Η εξαιρετική νουβέλα του "Hadji Murat" που έγραψε σε μεγάλη ηλικία διηγείται την ιστορία ενός Καυκάσιου πολεμιστή που προσπαθεί να σώσει την οικογένεια του εν μέσω της Ρωσικής κατάκτησης. Συμπάσχει με την κατάσταση του και εκφράζεται σκληρά κατά της τσαρικής επιθετικότητας.

Όπως δείχνει το μίγμα πατριωτισμού και πασιφισμού στα έργα του Τολστόϊ, η λογοτεχνία είναι, εκ των πραγμάτων, ένα αμφίροπο μέσον. Τα κλασσικά βιβλία πολύ σπάνια περιορίζονται σε ένα μόνο μήνυμα ή δίδαγμα. Τα καλύτερα εκθέτουν και ανατομούν ανθρώπινες αδυναμίες είτε των χαρακτήρων του έργου, του αφηγητή και κυρίως του συγγραφέα.

Αυτό αληθεύει για τους δακρύβρεκτους μύθους του Πούσκιν, όπως τον «Ευγένιο Ονεγκίν» και την «Βασίλισσα του Μπαστουνιού» και παρ' όλες τις κακές απόψεις, το ίδιο συμβαίνει και για τον Ντοστογιέφσκι.

Ο Mikhail Bakhtin, Ρώσος φιλόσοφος, περιέγραψε τα έργα του Ντοστογιέφσκι ως «πολυφωνικά» εννοώντας ότι οι χαρακτήρες του ενσωματώνουν διαφορετικές, συχνά αντικρουόμενες ιδέες.

Η μεσσιανική αντίληψη του συγγραφέα για την ανθρωπότητα είναι αισθητή, αλλά συνήθως εκφράζεται από αποβράσματα της κοινωνίας και από ηλίθιους. Με το να χρησιμοποιεί την μέθοδο αυτή, οι ιδέες του φιλτράρονται από την πιο αυστηρή βάσανο γράφει η Σάρα Γιάγκ του University College του Λονδίνου.

Ο αναγνώστης ενθαρρύνεται όχι τόσο για να θαυμάσει την φιλοσοφία του, όσο να την αντικρούσει. Το να αγνοήσει κανείς τα βιβλία του Ντοστογιέφσκι χάνει την ευκαιρία αυτή.

Όσοι απεχθάνονται την εισβολή του Πούτιν στην Ουκρανία, δεν χρειάζεται να πετάξουν στον κάλαθο των αχρήστων τα κλασσικά έργα των Ρώσων συγγραφέων. Περιέχουν πολλή ομορφιά και σοφία. Οι αναγνώστες ίσως να τα επαναεπισκεφθούν με περισσότερη κριτική ματιά και με μια ανανεωμένη ευαισθησία για τα ιμπεριαλιστικά αισθήματα. Είναι αυτό που μελετητές αναφέρονται όταν μιλούν (όπως τώρα) περί αφοπλίσεως του κανόνα.

Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να απορρίπτουμε κλασσικά έργα με επιρροή λόγω πολιτικών πεποιθήσεων. Αντιθέτως, μπορούμε να αναπτύξουμε μια νέα προσέγγιση από μια καινούργια οπτική γωνία. Να αναγνωρίζουμε τα «δύσκολα» κομμάτια του βιβλίου χωρίς να απορρίπτουμε τα υπόλοιπα – αυτό προϋποθέτει περισσότερο διάβασμα, όχι λιγότερο, καθώς και την αποδοχή της απόψεως του άλλου, όταν εντρυφούμε στις εποχές που έχουν πρωτοδημοσιευθεί.